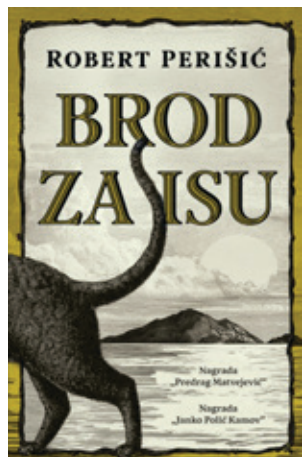

Маја Рогач Станчевић

ЗАМКЕ АНТРОПОЦЕНТРИЗМА

(Роберт Перишић: *Брод за Ису*, Лагуна, Београд, 2024)

На подручју густо премреженом митолошким референцама, у дубинама прошлости где се историјско знање тешко може разлучити од предања, Роберт Перишић исписује једну актуелну, а можда би се могло рећи и неодложну причу о погубном антропоцентризму који бескрупулозно експлоатише и ништи природне ресурсе света. У епохи нових софизама повратак Протагорином начелу – „човек је мера свих ствари, које јесу да јесу, које нису да нису” – означава не само глобалну економску, геополитичку и еколошку оптику већ и доминантну књижевну тему.

Роман Роберта Перишића *Брод за Ису* до српске читалачке публике долази с малим закашњењем – објављен 2022. године у издању загребачког *Сангорфа*, од прошле године доступан је српским читаоцима у издању *Лагуна*. У доминантном, исповедном тренду књижевне продукције, где кроз прво лице приповедања провејава хипертрофија ауторског субјекта, Перишић се опредељује за жанровски хибридан роман који се, како наводи Ана Фазекаш, „може разматрати као еко или климатска фикција”. То одређење одговара и ставовима које сам аутор исказује о својој стваралачкој замисли.

Чини се да Перишић највећи ризик спрам савременог читаоца преузима с приповедачким гласом названим Вјетропир. Овај приповедач у првом лицу, које заправо и није *лице* већ безлични ентитет, представља иронијски фокус романа. Та линија отклона која повед о Иси (Вису) располажује и повезује са релативитетом времена односи се колико на приказану стварност паралелних, наративних поглавља о настанку *ајоикије* – *куће далеко од куће*, толико и на књижевност саму. Лепршавост његовог имена и аналогни фрагменти његовог монолога могли би да наведу на помисао да је у питању неки заиграни добри дух књижевности за младе, који из еолске птичје перспективе навија за Калију, чији је статус главног лика привести такође помало упитан. Калија – чије име, како аутор напомиње на самом крају, проналазимо на споменику из 4. века п. н. е. у неколико сачуваних стихова о подвигу истоименог грчког јунака у борби против Илира – можда и присваја централну позицију приче кроз јединствене односе које остварује са два бића која су дубоко урођена у историју цивилизације. У питању су једна мачка (Миу) и један магарац (Микро).

Калија пролази кроз неминовну дијалектику људске заједнице – од ропства, преко кратког и проблематичног периода слободе, до новог ропства које му намеће

полис. Рођен као роб, Калија на болан начин спознаје релације са својим господарима. Те односе му посредује Менда, робиња либурнског порекла која је своју слободу по рођењу изгубила након грчког освајања либурнског града на данашњем острву Вису. Појам ропства није природан и зато захтева труд да се читав поредак који подразумева образложи и ментално усвоји. Објашњавајући дечаку нужност датог устројства света, Менда му предочава да су богови хтели да неки људи буду рођени као господари, а други као робови.

Ипак, питање порекла остаје секундарно за повест. Калијин отац, како чита-лац наслућује, а касније кроз текст и сазнаје, заправо је његов господар, Сабас, власник куће у којој Калија расте, а уједно је и власник људи који у њој живе. Међутим, овај податак не значи много у целој констелацији односа, изузев што то сродство подупире и олакшава Калијин бег из Сиракузе, јер му сродници проналазе истински пут ослобођења од друштвених закона. Између Калије и Пиграса, његовог полубрата, законитог Сабасовог сина, зјапи непремостиви јаз обесправљености првог у корист другог.

Живот у Сиракузи, једној од најмоћнијих грчких колонија, под Дионисијевом влашћу приказан је као стално потврђивање чврсте друштвене хијерархије која има своје привилеговане: *тамороје* – богате и угледне Грке, слободне грађане, који су међу првима пристигли у Сиракузу, своје скоројевиће, као и свог тиранина – злогласног Дионисија, популистичког владара за кога је познато да је освојио низ градова на Сицилији и основао најстарији град на подручју Хрватске – Ису. Да грчке колоније нису биле пуке провинције на периферији хеленског света потврђује и чињеница да је чувени софиста Горгија из Леонтине на Сицилији био један од најутицајнијих учитеља реторике који је у Атину донео нов, специфичан говорнички стил, као и најстарији приручник из ове практичне дисциплине незаобилазне у бављењу најзначајнијом грађанском дужношћу – политиком.

Попут духовите озбиљности и поетичности филма *Ео* Јиржија Сколимовског из 2022. године – снимљеног из перспективе једног магарца и његове самотне егзистенције – и *Брод за Ису* би могао бити штиво за готово сваког ко размишља о пореклу ствари и наслеђеним релацијама. Роман има одређену дозу универзалности у приступу стварности – није реч само о имплементацији егзиперијевског начела да се све важне ствари виде искључиво срцем, што је аспект који би га могао сврстати у књижевност за младе, међутим, евидентно је да би веома младом читаоцу недостајале неке културолошке референце да опази извесне финесе. У једном интервјуу за *Национал* из 2024. године новинар упорно скреће пажњу на чињеницу да та заиграност, лепршавост Вјетропира, комуникативност језика, као и избор детета (које кроз роман одраста), мачке и магарца за тријаду главних „ликова” кандидују овај роман за младалачко штиво, а Роберт Перишић дискретно, али одлучно, одвраћа да не постоји препрека да књигу читају млади, али да се савим добро показала као лектира средовечних читалаца. Тешко је отети се утиску да је та евидентна наративна „лепршавост” нека врста трика. Да ли упадамо у замку антропоцентризма ако кажемо да, као што *Ео* заправо није филм о магарцу, ни *Брод за Ису* није роман о дечаку, мачки и магарцу, или, тачније речено, могао би бити и то, али пре представља покушај да се оголи сам појам људскости, његова

повест кроз историју човечанства, уз посебан осврт на експлоататорски однос човека према природи. Његова слојевитост садржана је у његовој једноставности – у једноставности приповедања у медитеранском озрачју које производи неку врсту љескања значења.

Накнадну интерпретацију и покриће за успостављање имовинских односа и доминацију мушкарца над женом, над животињама и другим природним ресурсима даје Аристотелова филозофија која је, како је у роману истакнуто, истинска филозофија *йолиса* – она која утемељује и одржава концепт грчког друштва заснован на примату интереса заједнице над интересом појединца. Њој, као доминантној западноевропској филозофији, супротстављено је тајно питагорејско учење које Роберт Перишић провлачи као нит једне могуће, неостварене алтернативне историје човечанства, пре свега евоцирајући Питагорино уверење да животиње и људи имају исту душу – *йсихе* – која се након смрти сели у друго тело, чувајући при томе неке одлике свог идентитета. Поред тога, на основу сачуваних записа, зна се да је међу Питагориним следбеницима било доста жена, помиње се чак њих седамнаест, што свакако противречи Аристотеловом схватању да је „жени ћутање накит“, као и да природа увек настоји да створи мушкарца, што доводи до закључка да жена настаје омашком. Ова антитеза у поимању света није изведена с наметљивом ерудицијом већ уткана у финесе односа међу ликовима. Либурнијско друштво, које Грци затичу у окружењу Исе, своје *ајиокије*, насупротив полису, почива на матријархату и тиме искушава поредак који колонизатори доносе. Патријархат полиса установљује и подразумева ропство, а ропство, упркос представама Хелена, није природно стање, зато се мора успоставити и одржавати силом. С друге стране, и слобода је тешко одржива. Калија кроз свој однос са мачком, дивећи се њеној јединственој способности да буде савршено присутна у садашњем тренутку, без икакве примисли која би је одвлачила од самог постојања, увиђа исто: људи нису слободни јер не могу да се ослободе знања о прошлости и стрепње пред будућношћу. Чак и ако су по законима полиса пуноправни, слободни грађани, нечему робују и зато се категорије ропства и слободе овде поунутрују. Док роман почиње конкретном сликом ризичног бега једног младог роба и његовим ослобођењем од закона, можемо рећи да се завршава у сагледавању дубоке неслободе сваког човека. „Понекад мислим да човјек има ланце у глави који му укидају простор. Ту му физичка слобода не може помоћи” (138).

Антропоцентрични свет софиста такође стоји насупротив мистичком увиду питагорејаца, а Протагорина начело из 5. века п. н. е. да је човек мера свих ствари – које јесу да јесу, које нису да нису, иронични приповедач Вјетропир посматра као израз велике људске усамљености у несазнатљивом космосу. Са софистима почиње антрополошки период у грчкој филозофији – мноштво космогонија и несагласних учења о бићу која напоредо важе, доказују једино да се о природи космоса не може ништа поуздано рећи и да је сазнање бића човеку недоступно, те да он зато треба да се бави практичном мудрошћу и вештинама које живот у људској заједници могу да учини бољим.

Поред Калије, у *Броду за Ису* аутор обликује још неколико ликова који су такође приказани у односу према полису, с једне стране, и према сопственој природи,

с друге. Највише простора Перишић даје професионалном војнику Ариону чију необуздану агресију полис користи, дајући јој истовремено савршен алиби – зло учињено за опште добро није више зло – тако некако функционише парадокс којим се Арион заклања од саморефлексије, међутим, она га ипак сустиже у моменту када више не може да се бори за Грчку. Други парадокс сналази Теогена, луцидног, фанатичног градитеља, додељеног Калији за старатеља по закону породичног права код Хелена. Теоген размишља и живи стриктно у служби општег добра – осмишљава архитектонску основу града, премерава тло, даноноћно ради на великом градилишту Исе и на крају доживљава неку врсту остракизма: полис га осуђује на прогонство из града који је сам створио. Ту је и Оикистес – вођа колониистичког поухвата и тајни Калијин савезник, увек изложен процени полиса и незадовољству гамороја. Успутно је дат и Леонидас, суграђанин који у колонији жели да се ослободи наметнутог терета наслеђене политичке хијерархије.

У последњем сегменту романа Калија, грађанин и породичан човек, више и не личи много на некадашњег себе. Његовим животом управљају нове нужности. Како сам то дефинише, полис тражи свој порез. Животиње које су га научиле ономе што није могао да научи међу људима остале су удаљене у својој природи коју он сада може да посматра само са дистанце. Мачка Миу, као територијално биће, није била спремна да због Калијине породице поново напушта своје подручје и зато је престала да га прати, мада је с њим допловила све до Сиракузе, магарац Микро који је до разболевања радио у изградњи Исе, задобио је поштеду и заштиту од полиса.

Карактеристично је да Калија гине у завери гамоја, након свог обредног извештаја на Диомедовом острву, Палагружи, о саграђеној новој апоикији – Иси. Калија говори сувише „непатриотски“, он благонаклоно извештава о мешању и стапању светова Грка и варвара (Либурна) где се Артемида и Латра паралелно поштују, где аутохтоне биљне врсте са острва расту заједно са оним пренетим бродовима из Сиракузе. Калија се супротставља патријархату који намеће власт над „варварима“ и тиме стиче непријатеље које не може да савлада.

Епилог романа доноси смрт свих актера повести изузев, разуме се, иронијског приповедача Вјетропира који говори из надличне и надвременске позиције. Роберт Перишић на самом крају враћа пажњу на фактографију: археолошке ископине повезане са заснивањем античког града Исе на Вису, а тиме, инверзно, упућује и на садашњост која има добру шансу да никада не буде доступна некој будућој археологији. Свет какав познајемо још увек се, као у либурнском схватању шуме, држи на мистичкој сагласности и одржању великог система. Остаје неизвесно докле.